

TEMURIYLAR DAVRI TA'LIM TIZMI .

Maturazova Xursandoy Maturaz qizi.

*Email:*xursandoymaturazova551@gmail.com

Telefon raqami: +998 88 551 31 03

Denov tadbirkorlik va pedagogika Institutining talabasi

Ziyoratova Sabrina Ravzatillo qizi

Elektron pochta:sabrinaziyoratova@gmail.com

Telefon raqami:+998 94 517 85 66

DTPI Tadbirkorlik va Boshqaruv fakulteti Tarix ta'lim yo'nalishi 2- kurs talabasi

*Annotatsiya:*Ushbu maqola Amir Temur va Temuriylar davridagi ta'lim tizmi ,madrasaning ishi,maorif ,ilm-fan yoritilgan bo'lib ,adabiyotlar tahlili asosida tushuntirilgan.

Kalit so'zlar: Tibbiyot, G'iyosiddin Jamshid al-Koshiy,«Al-maqosid at-tolibin»,A. Mets, toliblar ,falakiyot, arab tili, Xuroson.

XIV-XV asrlarda Movarounnahr va Xurosonda ilm-fanning ko'p sohalarida yuksalish yuz berdi. Jahonga mashhur olimlar, tabiatshunoslar va shoirlar yetishib chiqdi. Tibbiyot, riyoziyot, handasa, tarix, adabiyot, jug'rofiya, pedogogika, mantiq, falsafa, axloqshunoslik va boshqalarga e'tibor berildi. Ayniqsa, badiiy adabiyot va adabiyotshunoslik tez rivoj topa boshladi.Temuriylar davrida bir qator atoqli allomalar: Sa'diddin Taftazoniy (1322-1392), Mir Sayyid Sharif Jurjoniy, jahon ilm-fani taraqqiyotiga katta ulush qo'shgan buyuk falakiyotchi olim va davlat arbobi Muqammad Tarag'ay Ulug'bek, G'iyosiddin Jamshid al-Koshiy, tarixda Ali qushchi nomi bilan mashhur bo'lgan Alouddin Ali ibn Muhammad qushchi, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy kabi ulug' olim-u mutafakkirlar yetishib chiqdi.XIV-XV asrlarda mantiq, tabiy-ilmiy fanlar, ayniqsa falakiyot, falsafa va axloqshunoslikka katta e'tibor berildi.Amir Temur Ko'ragoniy olimlarni juda qattiq

e'zozlagan. Xususan, Sa'duddin Mas'ud ibn Umar ibn Abdulloh Taftazoniy rahmatullohi alayhini juda ham hurmat qilar edi.(Sa'duddin Taftazoniydir (1322-1392) mantiq ilmining yirik vakillaridan biri. Yoshligidan ilohiyot fanlari, arab tili, nutq san'ati va mantiq bilan shug'ullanadi. Taftazoniy madrasalarda mudarrislik qildi.Taftazoniy 40 dan ortiq risolalarning muallifidir. Muhimlari: «Tahzib al-mantiq val-kalom» (“Mantiq va kalomga saykal berish”), “Muhtasar al-maoniy” (Ritorikaga oid qisqacha ma'nolar), “Al-irshod al-hodiy”, (Arab tili gramatikasiga oid “Yo'l boshlovchi rahbar”), «Al-maqosid at-tolibin» (“Falsafa va kalomga oid “Tolibi ilmlarning maqsadlari”) va boshqalar. Taftazoniy o'tmish olimlarining juda ko'p asarlariga sharhlar ham bitgan.¹⁾ Temuriylar davri ta'lim tizimi qator olimlar tomonidan e'tirof etilgan. Jumladan, chet el olimlaridan V.V. Bartoldning “Ulugbek i yegovremya”, A. Metsning “Musulmanskiy Rennessans” kabi asarlarni keltirish mumkin. Shuni ta'kidlash joizki, Temuriylar saroyida turkiy tilda so'zlashgan bo'lishiga qaramasdan, madrasalarda darslar arab tili va yozuvida olib borilgan, ilmiy va badiy asarlar arab tilida yozilgan, shu sababdan madrasalarda arab tilining morfologiya va sintaksic bo'limlari chuqur o'qitilgan. Arab tili va yozuvini mukammal o'rganish, o'zlashtirish mudarris va toliblardan talab etilgan. Madrasalarda o'qitiladigan fanlar mudarrislar mavqeiga, toliblarning yoshiga, o'rganish saviyasiga qarab ta'lim ikki bosqichga bo'lingan. Birinchisi madrasa deb atalib, ilmi naqliya (Qur'on, hadis, fiqh, tasavvuf) – diniy ilmlar chuqur o'rgatilgan, ilmi aqliya (ratsional bilimlar - tarix, adabiyot - she'riyat, falsafa, jug'rofiya, aniq fanlar riyoziyot, handasa, ilmi hay'at, ilmi aruz, muhandislik, arab tili va uning morfologiyasi, mantiq tibbiyot, xattotlik san'ati) – tabiiy fanlardan esa umumiy ma'lumot berilgan. Umumiy ta'lim madrasalarini bitirgan toliblar, kichik madrasalarda mudarris, masjidlarda imom, qozixonalarda mufti darajasida va boshqa sohalarda ishlaganlar. Quyi madrasani bitirgan toliblardan iqtidorlilari “Madrasayi oliyada” o'qishni davom ettirganlar. Madrasayi oliya ta'lim-tarbiyaning eng oliy darajasi hisoblanib, asosan, yirik markaziy shaharlarda Samarqand,

¹ Toshkent islom instituti .Shamuratov Omirzaq “ Amir Temur davri ilm -fan rivoji”.

Buxoro, Hirot kabilarda bo'lgan. Toliblarga juma dam olish kuni hisoblangan. Toliblarga o'qish bir yilda olti oy davom etib, sentyabrdan martgacha davom etadi. Qolgan oylar ta'til oylari bo'lib, toliblar turli xil ishlar bilan band bo'lganlar. Tadqiqotchilar ma'lumot berishiga ko'ra, madrasalarni yiliga minglab toliblar bitirgan, jumladan Hirotidagi Ixlosiya madrasasida yigirma yil davomida o'n mingdan ortiq toliblar bitirgan. Madrasalarda dars jarayonida talabalarning bilim darajalari tekshirilgan tanlovlar o'tkazilgan va iqtidorlilari o'qishni davom ettirgan. Madrasalardagi o'quv muddati turlicha bo'lgan². Jumladan, Mirzo Ulug'bek davrida madrasalardabilim olish yigirma yilgacha davom etgan va o'quv rejalari ham shu asosda tuzilgan. Bu ma'lumotlar bizni kunimizgacha saqlanib qolgan vaqfnomalarda o'z aksini topgan. Ammo ayrim manbalarda Ulug'bek madrasasini bitirganligi haqidagi hujjat olish muddati o'n olti yil ham bo'lganligi haqida ma'lumotlar uchraydi³. Jumladan, Shamsiddin Muhammad al-Balxiyning madrasa tomonidan berilgan hujjatida (sanad) ushbu ma'lumotlar keltirib o'tilgan. O'rta asrlarda toliblar madrasalar yotoqxonalarida yashab o'qishgan, xususan, Mavlono Mir Husayn Mu'ammoi "Ixlosiya" madrasasida yashab, ta'lim olgan. Bu hujjatda (diplomda) toliblarga dars o'tish, huquqi berilar edi. Sanadda (ijozotnoma yoki diplom) tolibning o'zlashtirgan fani, sohasi va asarlari qayd etilgan. O'ta qobiliyatli bitiruvchilar o'z madrasasida ishga olib qolingan, jumladan, o'z zamonasining mashhur olim-u fuzaololari hisoblangan Ali Qushchi va Abdurahmon Jomiylar Mirzo Ulug'bek madrasasida mudarris sifatida faoliyat ko'rsatishgan. Mirzo Ulug'bek maktabining asosiy mudarrisi Qozizoda Rumiyy 1435 yil madrasada dars berish huquqini qo'lga kiritgan edi. Bugungi kunda ushbu hujjat O'zFA Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik Institutining qo'lyozma fondida saqlanmoqda⁴. Qo'lyozmaning o'zbekcha tarjimasini akademik Б.АХМЕДОВ

² Yusupova D. Yu. Jizn i trudi Xondamira. – Tashkent.: Fan, 2006. - S.149.

³ Valixojayev B. Samarqandda oliy ta'lim - madrasayi oliya - universitet

⁴ Temuriylar tarixidan lavhalar. – Samarqand.: SamDU, 2001. – B.28.

“Ulug‘bek” nomli risolasida nashr ettirib, quyidagi jumalarda ushbu davr ta‘lim va tarbiya jarayonini yoritdi: “...Shamsiddin Muhammad alBalxiy ilm tahsil qilish uchun vatanidan uzoq yerlarga safar qilishni ixtiyor qildi. Musofirlikning og‘ir zahmatlariga chidadi... U Samarqandda o‘n olti yil chamasi istiqomat qildi. Mendan oliy sanad bilan ijozat berishimni iltimos qildi. Men uni iltimosini qabul qildim⁵. Qozizoda Rumiyni nomi bilan mashhur bo‘lgan faqir ul-xaqir Muso Ibn Muhammad Ibn Mahmud 838 yil rajab oyining o‘rtalari edi. Madrasani tamomlagan tolibga bosh mudarris tomonidan muhr bilan tasdiqlangan hujjat (shahodatnoma yoki sanad) berilgan. Ushbu sanad Temuriylar saltanatining barcha xududlarida mudarrislik faoliyati bilan shug‘ullanish huquqini bergan va bu musulmon Sharqida tan olingan rasmiy oliy ta‘lim hujjati hisoblangan.

XULOSA

Xulosa qilib aytish mumkinki, Temuriylar saltanatning barcha xududlaridan kelgan toliblarni ilmiy salohiyati yuqori madrasalarda o‘qishga kirishga, uni tugatishga, olimlarning bilimini, malakasini oshirishi borasida ko‘plab bizgacha yetib kelgan manbalardan ayrim bitiruvchilarning hujjatlari yetib kelgan, ammo to‘liq madrasa bitiruvchilarini bilishimiz o‘rganishimiz mumkin,

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Toshkent islom instituti .Shamuratov Omirzaq “ Amir Temur davri ilm -fan rivoji”.
2. Yusupova D.Yu. Jizn i trudi Xondamira. – Ташкент.: Fan, 2006. - S.149.
3. Valixo‘jayev B. Samarqandda oliy ta‘lim - madrasayi oliya - universitet
4. Temuriylar tarixidan lavhalar. – Самарқанд.: SamDU, 2001. – B.28.
5. Axmedov B. Ulug‘bek. Esse. –Тошкент.: Yosh gvardiya, 1989.- B.112-113.

⁵ Axmedov B. Ulug‘bek. Esse. –Тошкент.: Yosh gvardiya, 1989.- B.112-113.